

**ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԵՒ ՇՈՒՄԵՐԵՐԷՆԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ԲԱՌԱՊԱԾԱՐԻ
ՁՈՒԳԱՀԵՌՔԻ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ
(ըստ Սվոդեշի ցուցակի)**

Երկու լեզուների բառային ընդհանրությունների մեծ քանակը դեռ հիմք չէ այդ երկու լեզուները նոյնական, այսինքն՝ մէկ լեզու յայտարարելու համար: Այս դէպքում քանակից աւելի կարեւոր է ընդհանրությունների որակը: Հայերէն-չումերերէն բառային ընդհանրությունների մեծ քանակը պարտաւորեցնում է ստուգել դրանց բնոյթը, այսինքն՝ այդ որակը: «Որակ» ասելով առաջին հերթին նկատի ունենք լեզուի հիմնական բառապաշարը: Հիմնական բառապաշարի չափանիշ ենք ընդունել Սվոդեշի 100 բառանոց ցուցակը, որն իր բոլոր պայմանականութիւններով հանդերձ, ունի լուրջ հիմնաւորումներ: Ակադ. Ջահուկեանի կողմից կազմուել է Սվոդեշի ցուցակը հայերէնի համար¹: Հայերէնի համեմատութիւնը հնդեւրոպական իր ցեղակիցների հետ, ըստ Սվոդեշի ցուցակի, ցոյց է տալիս, որ հայերէնին ամենամօտը յունական լեզուներն են, իսկ երկրորդ տեղում գերմանական լեզուներն են: Այլ (Սվոդեշի ցուցակից անկախ) ուսումնասիրութիւնները նոյնպէս ցոյց են տալիս սրան շատ մօտ արդիւնքներ:

Հայերէնի եւ չումերերէնի նոյնիմաստ 100 բառերի ցուցակը մենք կազմել ենք որպէս փորձնական ճանապարհ՝ հասկանալու համար հայերէնի եւ չումերերէնի հնարաւոր ցեղակցութեան աստիճանը:

Այս պարագայում, ի հարկէ, կան որոշակի առանձնայատկութիւններ, որոնք անպայման պէտք է հաշուի առնուեն: Դրանք են.

1 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ Գ., Հայոց լեզուի պատմութիւն. մաթագրային ժամանակաշրջան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրտ., Երեւան 1987, 200-204:

ա) շումերերեն եւ հայերեն բառերի վկայման ժամանակագրական մեծ տարբերությունը:

1. Շումերերեն բառերը վկայուած են հիմնականում մ.թ.ա. 4-2րդ հազարամեակներից, իսկ հայերեն բառերը՝ մ.թ. 5-րդ դարից: Այս առանձնատկութիւնն ակնյայտօրէն ի յայտ է բերում բառերի ակտիւութեան ու պասիւութեան փաստը: Հոմանիշներից մէկը կամ միւսը հազարամեակների ընթացքում ակտիւանում է կամ պասիւանում: Օրինակ՝ շում. *gal*-«մեծ» բառը շատ ակտիւ է եւ այս իմաստն արտայայտող հիմնական բառն է: Այս բառի հայերէնը՝ գաղ կայ գրաբարում, բայց ունեցել է խիստ սահմանափակ կիրառում, իսկ այսօր ընդհանրապէս չի օգտագործւում: Հէնց հայերէնի ներսում մենք տեսնում ենք նոյն երեւոյթը, երբ բառը գրաբարում ունի շատ ակտիւ կիրառութիւն, իսկ այսօր գրեթէ մոռացուած է:

2. Որոշ բառեր կատարել են իմաստային անցումներ. օրինակ՝ կիմ բառը շումերերէնում նշանակում է յատկապէս ցածր խաւի ներկայացուցիչ՝ աշխատաւոր կին, աղախին եւ այլն, իսկ եգ բառը բնորոշում է յատկապէս բարձրաշխարհիկ կանանց՝ արքայադուստր, իշխանական տոհմի ներկայացուցիչ եւ այլն: Գրաբարում կիմ եւ եգ պարզապէս նշանակում են իգական սեռի ներկայացուցիչ՝ անկախ հասարակական դիրքից: Ժամանակի ընթացքում ջնջուել են դասակարգային շերտաւորումները, բայց բառերը կան եւ պահպանել են հիմնական իմաստը:

բ) հայերեն բառի հնչողութեան հնագոյն ձևը:

Օրինակ՝ հայերէն կ-ի դիմաց յաճախ շումերերէնում տեսնում ենք գ (կուլ, կել-գուլ, գել): Հայերէնի բառասկզբի կ-ն բնիկ հայերէն շատ բառերի դէպքում իսկապէս ծագում է նախաւոր գ-ից: Սա ո՛չ սխալ է, ո՛չ էլ անհամապատասխանութիւն. ճիշտ հակառակը՝ այս դիրքերում գրաբարի կ-ին շումերական ժամանակներում պիտի համապատասխաներ հէնց գ-ն:

գ) շումերական գրի առանձնատկութիւնները:

Եթէ Սվողեշի ցուցակում կայ երկու բառ, օրինակ՝ մորթ եւ մագ, ապա մենք չենք կարող սահմանափակուել՝ միայն այդ երկու բառը քննելով: Շումերերէն գրում տարբեր բառեր յաճախ ներկայանում են նոյն սեպանշանով, որի շուրջը հաւաքուած է մի ամբողջ իմաստային խումբ: Օրինակ՝ նոյն նշանի մէջ են խմբաւորուած կաշի, մորթի, մագ, բուրդ իմաստները: Այստեղ մենք պարտաւոր ենք իւրաքանչիւր մասնաւոր դէպքի համար

ճշտել որոշակի բառի իմաստն ու հնչիւնական տեսքը. մարդու գլխի մազը (հեր) եւ այծի կամ ձիու մազը (ձար) տարբեր բառեր են: Սա նշանակում է, որ շումերերէնի պարագայում մենք պարտաւոր ենք քննել ողջ իմաստային խումբը, որովհետեւ գրեթէ անհնար է համատեքստից անջատել մազը, աղուամազը, խաւը, մորթը, մորթիմ, բուրդը, մաշկը, կաշիմ, ստեւը, հերը եւ այլն: Միւս կողմից՝ սա մեզ հնարաւորութիւն է տալիս հայերէն եւ շումերերէն զուգահեռները քննել ո՛չ միայն առանձին բառերի, այլեւ՝ ամբողջ իմաստային խմբերի համատեքստում, ինչը կարող է եւ կոչուած է աւելի ամբողջական դարձնել ներկայ ուսումնասիրութիւնը:

100 բառ

	Շումերերէն բառի նշանակումը ըստ PSD-ի	Շումերերէն բառը	Հայերէն բառը	Հայերէն բառի նշանակումը ըստ Հր. Աճառեանի ՀԱԲ-ի
1	ֆրանս. totalité	imin	amen ամէն	id.
1	ul du ₃ -a = <i>ši-a-tum</i> Akk. <i>kalāma</i> "all"	ul-du ₃ -a	ol-djo ողջ-ն	id.
2	corpse	dim ₃	di դի	id.
2	iner body	šag ₄ (=didala)	šagh-il / šagh-al շաղ-աղ / շաղ-իղ	1.body 2.corpse
2	ashes-աճիւմ	di ₇ -tal	di-t'al դի-թաղ	di= corpse t'al=to bury
2	ashes-աճիւմ	di ₇	di դի	corpse
2	ashes-աճիւմ	di ₇ -har	di-har դի-խար	di= corpse har=to burn
2	ashes-աճիւմ	ad ₈	ač- (iwn) աճ-(իւն)	id
3	hole, crevice-ծակ, մեղէ,	in-dir ₂	ender ընդեր	abdomen, belly gut
3	1.breach, hole 2. depression, low-lying area, depth 3.(to be) deep	bur ₃ / buru ₃	por-o փոր-ո	1.2.3. id 4.abdomen, belly
3	bladder	uzu bu ₁₃	bu-št բուշտ	id

3	1.middle, 2.female genitals, vulva	murub (=wu ₄ -ru-ub)	worov- (ayn) որով-այն	1.abdomen, belly 2.innards, 3.heart, 4.female genitals, vulva
3	middle, female genitals, vulva	rag	arg արգ	1.innards 2.female genitals
3	1.female genitals, vulva 2.buttocks, rump 3.hips 4.middle	sal ²	c'ayl ցայլ	groin
3	female genitals, vulva	mug ² (=gu ₁₀ -ug)	gog գոգ	1.lap 2.womb
3	Akk. <i>ūru</i> "(nakedness, i.e.) pudenda (of man, woman)".	mug ₂ (=gu ₁₀ -ug)	gogo / kok-ow գոգո / կոկով	1.egg
3	Akk. <i>ūru</i> "(nakedness, i.e.) pudenda (of man, woman)".	mug ₂ (=gu ₁₀ -ug)	k'ek'-ew էէէէ	naked
3	womb	am ₅	am / ham համ	vulva
3	vulva	u ^u em-ma	am / ham համ	id
3	lower body, abdomen	rig ₂	arg արգ	id
3	ֆրանս. matrice	rig ₂	arg-(and) արգ-անդ	id
3	Akk. <i>hiālu</i> "to be in labor	rig ₂ / rik ₂	erk-n երկն	id
3	ֆրանս. matrice	šim	šin ծին	id
3	Akk. <i>hiālu</i> "to be in labor	šin	šin ծին	id

- 2 Murub / sal / rag մոյմ սեպն է, իսկ rig₂ / šim / šu / šum մոյմ սեպն է: Գաղափարը՝ իմաստային խումբը, հնչեցուել է հոմանիշներով: Առաջին սեպով հնչեցուած է (առնուազմ) 3 բառ, երկրորդով՝ 7 բառ:
- 3 Տրանսլիպցիան գրուած է mu-ug, իսկ mu=gu₁₀=wu₄: պէտք է կարդալ gu₁₀-ug կամ wu₄-ug: Հայերէն գոգ բառը ծագում է wog ձևից: Դժուար է ասել շումերական ժամանակներում բառը հնչում էր wog, թէ՞ gog:

3	2.ֆրանս. giron	ʃu	ʃo-c' ծոց	id
4	to cut, peel off	guruʃ ₃	korč կորճ	peel
5	sign of plural	meš / mes ₃	meš մեծ	1.big 2.many
5	hero	mes	meš մեծ	1.great 2.strong, forceful 3.lord 4.reach
5	big	gal	gał գաղ	1. big 2. many
5	very (much greatly)	giri ₂	ger գեր	id
6	bird	hu	haw հաւ	id
7	to bite	(zu ₂) haş	(ատամով) haş խած-ն-իւ	id.
8	(to be) red, brown	si-a / se-a	seaw սեաւ	black
9	blood	urun / urin	arun, arin, ariwn, արուն, արին, արիւն	id.
9	blood	dara ₄ / tarah _x	t'arah թարախ	
9	blood	U / hu ₃	hu հու	id շարաւալից արիւն
10	bone	huš ₂ -kur ₆ -ra ₂ (=giri ₃ -pad-ra ₂)	(w)oskr / (w)oskor ոսկր / ոսկոր	id.
11	breast, chest	tuḫ	t'ok' / t'og թոք	lung ⁴
11	lung 1. թոք 2. կնոջ կուրծք	gur ₁₄	kur- ʃ կուրճ	id breast, chest
12	to burn	de ₃ եւ deḫ ₃	deh դեհ	id
12	to burn	bar ₇	var-(em) վար-եմ	id
12	to burn	ki-izi	kez / kiz կէզ / կիզ	id

4 Իմաստի տարբերութեան համար հմտ. անգլերէն lung «1. թոք, 2. կնոջ կուրծք»:

12	1.burning meat	2.roasted	ka-izi	kez / kiz կէզ / կիզ	id id խորոված
12	burning		ka-izi	kays-(i) կայծ	id
12	to bake		har / huru	har-š / horov խար-շ-եմ, խորով-եմ	to bake, to burn
12	to bake		ar ₃ / irs	ayr / er այր-ել էր-ել	to burn
12	to bake		tuh	tuh թուխ	id
13	1.(finger/toe-)nail 2.claw 3.hoof 4.finger, toe		umbin ⁵	s-umb (-ak) սմբ-ակ	1.hoof 2.(toe-)nail
13	claw		umbin ger ₃	ker կեն	id
13	nail		umbin še-ba	sep սեպ	id
14	cloud		em-ber ₂ (IM.UD)	amb-er / amp-er ամբեր / ամպ-եր	1.cloud (+pl.) 2.sponge
14	cloud		tu ₁₅ -ul ₆ ⁶ (IM.UD)	t'ut-p / t'ut-b թուղպ / թուղի / թուղք	1.cloud 2.sponge 3.fog
14	cloud		tu ₁₅ -ug ₄ (IM.UD)	tog / tok թոգ-ո	sponge
14	cloud		dungu	t'og-o թոգ-ո	sponge
15	1.cold 2.to cool		še ₁₁ / sar ₇	sar-(n) սար-մ	id.

- 5 Շումբերեմ umbin բառի վերջին in-ը պետք է համարել յոգմակիի en / in վերջաւորութիւն. բուն բառն է umb:
- 6 ul₆- to become bright, shine, to flash: Սրա հայերեմն է ուղի «լոյս, արփի».
- այդ պատճառով էլ դրուած է UTU=ul₆ նշանով: Բառավերջի p/պ/փ-ն ո'չ քէ յետոյ է ծագել, այլ եղել է գրելու պահին, քանզի ուղի վանկը հըն-չեցնում է ամբողջ թուղի բառը:

15	1.cold 2.to cool	paḥ	paḥ պաղ	id.
15	1.cold 2.to cool	muš ₃	ms-(im) մս-իմ	to cool
16	door	geš eg / ek	ek եկ	to come, to enter
16	door	geš gal ₂ / ga ₇	ga(l) գա(լ)	to come, to enter
16	to bring, carry	ga	ga գա-ւ	to come ⁷
16	Akk. <i>fehū</i> "to be(come) near to, approach".	teg ₃ teg ₄	tegh-(am) տեղ-ամ	to come
17	corpse	dim ₃	di դի	id.
18	lion	ur / uru ₁₃	arew-š առեւիծ	lion
18	dog	ur	ar-n-ak առնակ	շնագայլ
18	(domestic) dog	^{ur} šū ₃ (=ur-gir ₁₅) ⁸	šun ? շուն	id
18	(domestic) dog	^{ur} ger ₁₅	k'er-š	id
18	lion	ba-re ₂ -gum ₂ (=pirig)	barak բարակ	dog
18	wolf	^{ur} bar-ra	bora բորա	hyena
18	hyena	kir ₄ / gir ₁₇	gel, gail գել, գայլ	wolf ⁹

7 Իմաստի տարբերության համար հմմտ. հայերեն բեր «to bring» բառի «գալուստ» իմաստը:

8 ur-gir₁₅ ընթերցումը նոյնպես ճիշտ է. սա գաղափարագիր է. «ur-շուն», gir₁₅-«կապուած»: Սրանով նշում է, որ խօսքը ընտանի շան մասին է: Բայց բուն բառը պետք է լինի շուն, որ մեր ենթադրությունն է: Մեր ենթադրության հիմքում հայերենի փաստն է: PSDն այս šu₃ ընթերցմամբ չի բերում ոչ մի բառ:

9 Որոշ բառարաններ տալիս են հակառակ իմաստները՝ wolfի փոխարեն գրում են hyena, եւ hyenaի փոխարեն՝ wolf: Հայերենն էլ նոյնն է ասում, բայց մենք դրել ենք այնպես, ինչպես PSDի կայքում է:

19	to drink	immeli	1. əmb-el 2. əmb-eli ¹⁰ ըմպել-ի(ֆ)	1.to drink 2.drink
19	an irrigation device	zi-ri ₂ -hum	djr- hum ջր-խում	hum-to drink hum-hum> hohom-(el)- to irrigate
19		hum	um-b / um-p ումպ / ումք	to drink
19	an irrigation device	zi-ri ₂ -kum	(djr)-kum կում	kum-to drink
19	1.(to) test 2.to drink Akk. <i>latāku</i> "test"; <i>litiktu</i> "test, esp. (a measuring vessel)".	kab	č'ap ¹¹ չափ	1.(to) test 2.to drink
20	to dry	izi-izi	az-az (-em) ազ-ազ-եմ	id
20	to be dried	šu-ru-ug	č'or-uk չոր-ուկ	id
21	1.(fore)thought, 2.plan(ning) 3.understanding 4.instruction 5.consideration, sagacity	uš ₄ (umuš)	uš ուշ	id
21	1.(fore)thought, 2.plan(ning) 3.understanding 4.instruction 5.consideration, sagacity	u ₄ -gu ₁₀ -uš u _{n5} -gu ₁₀ -uš (=umuš)	unk-o-(s) ունկ-ո	ear(s)
22	to flatten	tab / tap	tap' տափ	1.flat 2.to flatten 3.ground
22	1.field 2.district, land	hul	hoł / hoł հոլ	id
22	Akk. <i>ālu</i> "village, town, city".	eri-ki	erkir երկիր	1.earth, world 2.country 3.land 4.ground

10 Այս նոյնացումը կատարել է դեռևս Կարստը:

11 Հայերէնի չ-ն շումերերէնում, որպէս կանոն, ներկայանում է ճ-ով (հմմտ. *gana₂-še*=կանաշ), բայց սա բացառիկ այն դեպքերից է, երբ չ-ն ծագում է հնդեւրոպական գի-ից, բայց դեռ չի դարձել չ. հմմտ. չու <qieu- «չու-ել»:

22	Akk. <i>ālu</i> "village, town, city".	eri ¹²	ari- առիճ	village, town
22	city quarter	tag ₂ -gi ₄	t'agh-i թաղ	id
22	land, country	kur	kur / ker կուր	id
22	ground, earth, land	ki / gi ₅	giwe գիւէ	id
22	earth, land	uraš	oras	threshing floor, yard
23	bread	as ₃	hac' հաց	1.bread 2. meal
23	fodder	gur ₁₄	kur կուր	id
23	to eat	kur ₈ / gu ₇ / ku ₂	kur / ker կեր, կուր	id
24	egg	sug ₉	juk' (pl.) ju (sg.) ձու-ճ	id.
24	egg	pe ₁₅	pl(-or) պլ-որ	արական ձուեր
24	Akk. <i>ūru</i> -pudenda (of man, woman)".	mug ₂ (=gu ₁₀ -ug)	kok-ow կոկով	1. egg
25	eye (sg.)	igi	ak-n ¹²	id (sg.)
25	eyes (pl.)	igi aš-aš ¹³	aš / ač'	id (pl.)
25	a valuable stone	na ⁴ za-aga, na ⁴ za-gin ₂	(z)-akan (z)-akn ¹⁴ զ-ակն	1.eye 2.id

12 Ե՛ւ շումերերէնում, ե՛ւ հայերէնում igi-akn բառը եզակի թիւն է: Յոգմակին երկու լեզուներում էլ կազմուում է այլ, բայց մոյն արմատով, տես՝ յաջորդը:

13 Ձկայ PSDում, կայ Դեյմելի մօտ. DEIMEL P. ANTON, *Akkadisch-Sumerisches Glossar*, Rom 1937, 178.

14 *Za* սեպը «հար» գաղափարագիր-դետերմինատիւն է, որ կարելի է կարդալ կամ ոչ: Ե՛ւ հայերէնում ե՛ւ շումերերէնում կայ *z* ֆերականական մասնիկ, որ դրուում է բառասկզբում: Բուն բառն է ակն, սեռական հոլով՝ ակամ, յոգմակի՝ ակումբ: Հէնց աֆադերէն դիմացը գրուած սգոս բառը մոյն ակն բառն է, որտեղ բառասկզբում *q* չկայ: Սա ակնյայտ փոխառութիւն է շումերերէնից, զի աֆադները արեւելասեմական ցեղեր էին եւ չէին կարող հեռաւոր լեռնային երկրից բերուող սպեցիֆիկ ֆարի համար ունենալ յատուկ եզրը: Հայերէն ակն-«թանկարժեք հար» բառը մոյնն է, ինչ ակն-«աչք» բառը: Այսպիսով, շումերերէն «աչք» բառի անելի հարազատ հնչողութիւն պէտք է համարել ոչ թէ igi, այլ՝ aga(n), agu(n) agin:

25	to measure	ag ₂	ak-n ակն	1.eye 2.measure ¹⁵
25	eyes	ha ₃	hay-(em) հայ-(եմ)	to look
26	thick	gir	ger / gir գէր, գիր	id
26	thick, solid (to be) fat	hur / ur ₅	yoyr, yur յայր	id
26	to be(come) thick, solid (of grain)	hur / ur ₅	hor հոռ հոռ-ամ-ալ	id
26	thick, solid	gur ¹⁴	kur կուռ	id
26	oil	i ₃ , u ₅	iwl իւլ	id
26	cream	gara ₁₀ ¹⁶ gara ₉ -ga	karag կարագ	butter
26	grease	suš ₂	čenč (<*čeč) ճենճ	id
26	grease	sal ₃	sał-uc' / sał-oyc' սաղ-ույց	id
27	feather	PA?	petur փետուր	id
28	anger, rage	gir ₁₀	kr-(ak) կր-ակ	fire
28	anger, rage	gir ₁₀	kir-(k') / gr-gir կիր-ք / գրգիր	id
28	Akk. <i>gīru</i> "fire"	ur-deh ₃ (=ur-nim)	hur-deh հուր-դեհ (>հրդեհ)	id
28	to burn	kur	kr-ak կրակ	fire

15 Հայերեն ակն-«չափ-measure» բառը նույն ակն-«աչք-eye» բառն է, նույնի փոխաբերական իմաստը:

16 Gara₁₀= GA.I₃=ga-milk+ i₃-oil). սա կաթից ստացուող իւլ է եւ պէտք է լինի կարագ եւ ոչ կրեմ:

17 Հայերեն-շումերերեն բարդ բառ է, կազմուած է հուր (=ur-fire) եւ դեհ (=deh₃-to burn) արմատներից: PSDն բերում է «lion» իմաստը, զի սեպերը կարդացել են միայն գաղափարագիր (ur=lion եւ deh₃=nim=elam). Ելամի առիւծ: Բայց սա պարզ վանկագրով գրուած բառ է, որ շատ միշտ հասկացել ու կարդացել են աֆադները Akk. *gīru* «fire»:

29	fish	ha-(ta) ¹⁸	hayt-(am) խայտ-ամ	
29	fish	ku ₆ -(ta) ¹⁹	kot-r / kayt-ar / ktr կայտաւ, կոտ- եմ, կտո-եմ	1.fish 2.water animal, marine creature
29	sea fish	peš ₁₁ -ab-ba ^{ku₆}	višab-a/ višap-a ²⁰ վիշապ / վիշաք	id,
29	a fish	šu-ku ₆ ²¹	šukun / jukun ծուկում / ձուկում	fish
30	to fly	tal	tel / ter / tir թեղ / թեռ / թիռ ²²	id
31	track, footprint	1. gin ₄ 2.gin ₄ / zukum	1.kin 1.կին 2. z-kni ¹⁵ 2.զ-կնի	id id, after, rear

18 Հստ PSDի, 13%ի դեպքում KU₆-ից յետոյ դրուում է da=ta₂ նշանը: Այլ դեպքերում նշան չի դրուում:

19 Անատեանը կայտառ բառը «խ եւ կ ձայների լծորդութեան օրէնքով նոյն է դնում կայք-ել եւ խայտալ բառերի հետ» (ԱՃԱՌԵԱՆ, Հ., ՀԱՐ, Բ. հտ., 510): KU₆-ձա բառը նոյն արմատն է, որ շումերերէն ներկայանում է նաեւ gud₂-«to jump (on), to dance» սեպով. սրա հայերէնն է կայք-ել-«to jump (on), to dance»: Շումերերէն իսկ անցման համար հմմտ. նոյն սեպը. ħup₂=kup₃-«to strike». ħup₂=խի-ել, kup₃=կոփ-ել:

20 Այս վիշապ բառով Ս. Գրքի բարգմանութեան մէջ բարգմանուած է այն ձուկը, որ կուլ տուեց Յովնան մարգարէին. յունարէնում՝ կէտ: Վիշապ են կոչում նաեւ հսկայական ձկնակերպ ֆարակոքողները, որ բազմաթիւ են Հայաստանի տարածքում եւ ակնյայտօրէն ունեն պաշտամունքային բնոյթ:

21 Այս բառը վկայուած է մօտ Ք.ա. 3000ին եւ ամենայն հաւանականու-
թեամբ հենց ձուկ բառն է ամբողջական գրութեամբ:

22 Թռչել բառի «...արմատը ներկայանում է հայերէնի մէջ թիռ, թիր, թեռ, թեր, թեղ ձևերով» (ԱՃԱՌԵԱՆ, Հ., ՀԱՐ, Բ. հտ., 185): Կարծում եմ՝ հայերէնն ունի նաեւ թաղ ձայնդարձ: Դրա ապացոյց եմ համարում հա-
յերէնում թաղ բառի «ճիւղ» եւ յատկապէս «թեւ» իմաստները («2. ճիւղ-
3. ձմերուկի, սեխի կամ վարունգի թեւը 4. լոբիի նման բոյսերի՝ գետնի
կամ թումբի վրայ փռուած ամբողջ տունկը»): Անատեանը սրանք բե-
րում է թաղ-ել-«հողով ծածկել» բառայօդուածի մէջ, որ, մեր կարծիքով,
համոզիչ չէ: «Ճիւղ, թեւ» իմաստը թաղելու գաղափարից շատ է հեռու:
Այստեղ պէտք է տեսնել հայերէն թեր-թեղ-«թեւ» բառի թաղ ձայնդարձ,
ինչպէս ունենք գիլ-գել-գալ-ար, դեղ-դալ-ուկ, դաղ-ձ եւ այլն:

31	back, backside	edin / is-ti-nu ₄	h-etin / etin յետին / ետին	1.foot 2.id
31	after	u ₃ -te ₃	(w)ot / het-e ²³ ոտ / հետ	1.foot 2.after
31	hips	tu ₄	s-tui ²⁴ ստուի	id
31	hips	tam ₄	tam-b թամբ	1.hip 2.ankle
31	after, back	egir ₄ ²⁵	veg-er վեգ-եր	ankle(s)
31	heel, hoof	peš ₃ -šil (ma-sila)	pčel պեղել	1.hoof 2.foot 3.ankle
31	heel	kurs	kor կոր	ankle
31	heel	kurus	kru-(kn) կր-ուկն	id
31	Akk. <i>kablu</i> "(furniture) foot"	ʕ ²⁶ bid ₂	(w)ot / et / het (pppn. ved / vet) ոտ, ետ, հետ	foot
31	backside, ass	²⁶ bid ₃ (bi-id=pe ₂ -et)	1.et / het 2. het-(oyk') ²⁶ ետ, հետ	1. backside 2. ass
32	plenty	la	li լի	id
32	plenty	lis (hiz)	li լի	id
32	plenty	he-nun, hiz-nun	hin / hen իեն / իին	id
33	to give	da	ta	id

23 Հայերենում «nuf-foot» բառն ունի երկու զուգահեռ ձև (w)ot եւ het: «Յետոյ-after» նշանակությւնը ծագում է «ոտը-foot» իմաստից: Հմմտ. շումերերեն, հայերեն եւ անգլերեն ձևերը՝ ut-wot-foot:

24 Հայերեն բառը դրուած է երկակի թւում՝ ուի մասնիկով. հմմտ. աչ-ուի, մո-ուի. բուն բառն է ստ(ու):

25 Բառը դրուած է յոգնակի թւում. հմմտ. tibir-թեւ-եր, manzer-մագ-եր. egir-վեգ-եր:

26 Հայերեն յետոյ-ք բառը ծագում է «յետեւ» իմաստից, որն իր հերթին բուն նշանակում է «ոտ»:

34	good	lab / lab	lav լաւ	id.
34	sweet	kal	kal-č-u քաղ-ց-ու	id.
34	(to be) soft	haš	hač հաճ	id
34	good, beautiful	mu ₅	mun / moy ²⁷ մուն / մոյն	id
35	plant	ganaž-se sar ²⁸	kanač' (sar) կանաչ (ծառ)	1.green, greenery 2. plant
36	hair	manzer	mazer մազեր	Id maz-(sg.) maz-er (pl.)
36	hair	muzer / muzir	mazer / mozer / muzer մազեր / մոզեր /մուզեր	id
36	hair (of head)	eru ₃	her-o հեր-ո	id. (hair of head)
36	fleece	bur	burd բուրդ	id.
36	fleece	sik ² šitim	stew ստեւ	id
36	hair	šiti	sti ստի	թաւ, մազոտ
36	fleece	dar ₄	jar ձաբ	(animal's) hair ²⁹
36	a kind of wool?	ha-bu-um	haw-u / haw-o ³⁰ խաւ	աղուամազ, բրդի խաւը
36	strip of cloth	TUG ² še-er-ti	šert-i շերտ	id.
37	hand	tibir ₄	t'ew-er (pl.) t'ew (sg.) թեւ-եր	arms, hands t'ew (sg.) t'ew-er (pl.)

27 Ըստ Անտոնանի՝ հայերեն մոյն բառի հնդեւրոպական ցեղակիցները գտնուած են միայն գերմանական ընտանիքում:

28 Այստեղ sar-ծառ գաղափարագիր-ցուցիչը շատ կարեւոր է, որովհետեւ այն նշանակում է ոչ միայն «ծառ, այգի, բանջարանոց», այլեւ «բուսականութիւն» եւ մանաւանդ «դեղին, կանաչ» գոյնը: Այս գաղափարագիրն ափաղները հասկանում են նաեւ Akk. *argu* «yellow, green; greenery»:

29 Շումերերեն dar₄ «wild goat. sheep», սրանց հայերենն է ձաբ «1. արու այծ 2. խոյ»: «Բուրդ, մազ» իմաստն այստեղից է գալիս: Պարզ է, որ ոչխարի դէպքում պէտք է լինի բուրդ, իսկ այծի դէպքում՝ մազ:

30 Այս բառը վրացերէնում եւ բուրբերէնում փոխառութիւն է հայերենից:

37	hand	silig	šli-k' (pl.) šli (sg.) ծղի-ք	hands šli (sg.) šli-k' (pl.)
37	hand	bur ₂	bur-n բւր-ն	1. id. 2. sheaf, grain heap, stack
37	sheaf (of barley) Akk. <i>zarru</i> "grain heap, stack"	zar	jer-n ձեր-ն	1. hand 2. id
37	arm	te ₈	t'ew թեւ	id
37	strength, force Akk. <i>ahu</i> "arm, side, bank"	tik / tiq	tig տիգ	1. arm 2. strength, force
37	side, edge	usu ₂	us-o ուս-ո	shoulder ³¹
37	Akk. <i>ahu</i> "arm, side, bank"	tik / tiq	tek-n / tik-n թէկն / տիկն	1. hand, arm, 2. shoulder 3. back
37	1. shoulder 2. back, rear	[[murgu]] = gur-gi-num ₂	gur =kur-n gin=kin կուրն կին	kur-1. arm, 2. shoulder, 3. back, rear 4. side, bank kin=rear
37	(crook of the) arm	rum / ram ₂	arm-(ukn) արմ-ուկն	id
38	Akk. <i>rabu</i> "big; noble, chief of..."	gu-ulu	gluḥ գլուխ	1. head 2. edge 3. lord, chief of...
38	lord	bur ₃	pur / poyr պուր / պոյր	1. head 2. roof (of building) 3. top
38	head	a-za-at	azat ազատ	top (of mountain)
38	head	a-za-at	azat ազատ	lord
38	1. head 2. east	sag sag(-tu)	šag ծագ	1. edge, top 2. sunrise.
38	forehead	saga- ^{kl}	čakat ճակատ	id
39	hearing	NU ₁₁ ³² -sel ₃	l(u)-sel / l(i)-sel	to hear, to listen

31 Խմաստի տարբերության համար հմտ. շումերերեն zag «arm; shoulder; side», որ հայերեն ծագ «side, edge» բառն է:

40	1.inner body 2.heart 3.in, inside	šaga ₄	sakat սակատ	1.lung 2.heart 3.diaphragma 4. gut
41	horn	bu ₁₁ / pu ₁₁	poz պոզ	id
41	ox+horn	gudu-si	kotoš կոտոշ	(ox) horn ³³
42	l	ġa ₂ -e ġe _{2s} (կարդա ye)	yes (յ)-bu	id.
43	to kill, to slaughter, to beat, to thresh (grain), to break	gas, gas ₂	kas կաս-խ	id.
43	to kill	pa	s-pan ³⁴ սպան-խ	id
43	to kill	uš ₂	hošoš (<hoš-hoš) խոշոշ	id

32 NU₁₁-ը «լոյս-light» գաղափարագիրն է. NU₁₁ ընթերցումը աֆադերեն ուրս-«լոյս» բառն է, որ շումերերեն չէ: Սովորական ուերուս է, որտեղ «լոյս, լիս» բառով հնչեցւում է «լսել» բառի սկիզբը: Հայերենում «լսել» բառի արմատը ներկայացնում է լու (lu) եւ լիս (lis) ձեւերով: Հմմտ. շումերերեն lu₉-«to light up» եւ lisi (=NE):

33 iš-tu *iti gudu-si*-su u₄-nu₂-a-ta-‘ the astronomical New Moon or Dark Moon’. այստեղ խօսքը լուսնի (iti) եւ լուսնեղջուրի (gudu-si) մասին է: gudu / gud / gu₄ սեպը «խոշոր եղջերաւոր» գաղափարագիրն է, իսկ SI=«եղջիր»: Ակնյայտ է, որ այստեղ տաւարը գործ չունի: Այստեղ «խոշոր երջերաւոր»+«եղջիր» սեպերով ամբողջապէս գրուած է կոտոշ բառը. iti gudu-si=լուսնի կոտոշ, լուսնեղջիր:

34 PSDն քերում է sag₃ / sig₃ ձեւով, քանզի նոյն բառայօդուածում իրար է միացրել երկու իմաստ. «to throw down», որ շումերերեն հայերեն sig-ձիգ բառն է (ձգ-ել=նետել, to throw) եւ «to kill-սպանել», այնինչ «սպանել» իմաստը ներկայացնում է նոյն սեպի PA ընթերցումը: Ի հարկէ, այս երկու գաղափարները մօտ են եւ կարող են բխել միմեանցից (դրա համար էլ խմբաւորուած են նոյն սեպի մէջ): Հայերեն բառը համեմատելի է գերմաներեն spannen-«ձգել, պարզել, լարել»: Բառասկզբի ս-ն հնդեւրոպական մասնիկ է (հմմտ. փիո, փոել-սփոել. շումերերեն փիո բառը ներկայացնում է առանց ս-ի՝ bir / pir₃):

44	ճրանս. giron ³⁵	su / sum	sun-r ծում-ը	knee
44	knee	dug ₃	šung ծումգ	id
45	to approach	git ₂	get / git գէտ / գիտ	to know to have sex
45	secret knowledge	get / git (=LIL ₂)	get / git գէտ / գիտ / գիւտ	to know, knowledge
45	to know to learn	su ₂	sov-(or) սով-որ-եմ	id
45	to know to learn	zu / su ₂ / za _x	šan- ծան-եմ	id
46	leafe	šanga / sagga	šak'-il	id
46	leafe	u ₂ tal	t'e ₁ / t'er	id
47	1.outside, (other) side 2.behind 3.outer form, outer 4.back, shoulder	bar / par ₂	par-ak / par-ik պառ-ակ / պառ-իկ	id
47	seat, dwelling	par ₂	par-ak / par-ik par-k-(em) պառկ-եմ	1. seat, dwelling 2.to lie (down)
47	Akk. <i>šalālu</i> "to lie (down), sleep".	ku	ko ₁ ըն-կող-ման-իլ	to lie (down)
48	liver	bar / bur	(*li-pard>)-leard?	
49	(to be) distant	ri	he-ri հեռի	id
49	(to be) distant	righ	erk-ayn ³⁶ երկ-այն	1.(to be) long 2.id.
50	1.worm 2. louse	gar ₇ (=mar)	garaw գարաւ	1.տիգ 2.ռչխարի ողիլ

35 Ֆրանսերէն giron «1. ծնկներ (նստած մարդու) գոգ, փոխաբեր. գիրկ, ծոց»:

36 Իմաստի տարբերութեամբ համար հմմտ. շուներէն sud «1. to be distant 2. long-lasting», որ հայերէն շուտ-«վաղուց, կամուխ» բառն է. շուտ. այսինքն՝ ժամանակով հեռու: sud-gal₂-«long» (gal₂=կալ-«to be»): Յատկապէս շեշտելի է այն փաստը, որ երկար բառը մեր շատ բարբառներում ունի հէնց «հեռու» (եւ ոչ «երկար») իմաստը:

50	wood-wasp	mul ₃	mul-uk մլ-ուկ (<մուկ- ուկ)	փայտոջիլ
50	an insect	mat ₂	mat'-il	louse
51	man	er ₃	er, ayr էր, այր	id.
51	people, troops	erim	arm / z-arm զ-արմ	clan, nation
51	troops	zab	zawr ³⁷ զաւր (զօր)	id
51	man	ur , ur ₅	(w)or որ-հար	id
51	man	ur , ur ₅	z-or / z-awr զօր	troops
51	male	eru	aru արու	Id
51	male	urdu	orj որձ	id
51	man	lu ₂	lo ³⁸ լո	id
52	more than, excessive	ugun ₃	yogn (pl. yogun-k') յոգն (յոգ-ունք)	many, much
52	1.(to be) very great, supreme, excellent 2.more than 3.(to be) powerful	tir / dirig	tir տիր	id
52	very (much greatly)	gir ₂	ger գեր	id
52	very (much greatly)	ul ₄	yol-ov	id

37 Հայերեն զար բառը կազմուած է գ սաստկականով էր, այր-«man-տղա-մարդ» բառից. (այ>աւ տարբերութեան համար հմմտ. հայր-հար):

38 Հայերեն լո բառը միակն է այս ցանկում, որ վկայուած չէ միջնադարեան հայ մատենագրութեան մէջ (կամ մեզ չի հասել), բայց կայ հոմանիշների բառարանում, որ վերցուած է քարթաւներից:

53	meat	niš-šum	mis-o ³⁹ միս	id
54	(god) moon	^d en.zu	enju- enjay / enšay 1. ընձու-իլ, 2. ընծայ	1. ծագել, լոյս ցուլալ, փայլել, նառագայթել 2. լուսնի եւ արեւի ծագում
55	stone, rock	le2-ara7-na le2-ra3-na (=NA4-na)	lear-n, ler-an լեառն, լեռ-ան	mountain
55	mountain	kur	k'ar քար	1. stone 2. rock 3. mountain
55	mountain	kirs	k'ar քար	1. stone 2. rock 3. mountain
55	mountain	mat	mat-n մատն	hill
56	mouth	KA	—	—
57	name	gu ₁₀	koč'-(em) կոչ-եմ	1. to call by name
57	Akk. ? <i>nab</i> "to name"; <i>šaš</i> "to shout, call (out)".	gu ₃	koč'-(em) կոչ-եմ	Id.
57	Akk. <i>amatu</i> "word; matter".	enem	anem / anun անըմ / անուն	name
58	throat	uzu gu ₇	kul / kol	id

39 N եւ M ռնգակամների շփոթը յատկապէս ակնյայտ է մ.թ.ա. ի. դարի՝
այսպէս կոչուած դպրոցական շումերերէնում. միս բառն էլ միայն մէկ
անգամ է վկայուած եւ հենց 2000ի մօտերքը (բառավերջի սո-ը քերական-
ական մասնիկ է): Ռնգակամները կարող են չգրուել յատկապէս բառա-
վերջում: Կայ նաեւ հակառակը, երբ տեսնում ենք անելորդ մ-եր: Այս
շփոթը համատարած է եւ դժուար է որեւէ օրինաչափութիւն գտնել.
հմմտ. *arina-arm* «արմ-ատ» կամ հակառակը՝ շում. *šim*=հայ. *šin*, շում.
zum=հայ. *šun-r*

58	1.cavity, hollow 2.depth 3.stream, wadi, gorge	si-dug ₄ , sidug, sidug ₂	stug-n / stok' ստուգն / ստոգ	gullet, gorge ⁴⁰
58	trachea	սա-սի ₄	(z)-ol զ-ող	1.hind-head, nape 2.neck
58	windpipe	gu-gur ₁₄	kokor-d կոկորդ	throat
58	ring, neck ring	ul ₃	ul-n ուլ-ն	1.neck 2.neck ring 3. neck bones
58	neck Akk. <i>nemlo</i> "throat?".	gelis / ges-li ₉	kel կել	1. throat 2. neck
58	1.neck	gu ₂	kul / kol ⁴¹ կուլ / կոլ	1. throat 2. neck
58	neck	izi ₂ (=ges-li ₉)	viz-i վիզ-ի	id
59	new	bil (=gibil ₄), bil ₂ (=gibil)	—	—
60	evening	u ₄ -te	ot' օք	1.evening 2. night
60	night	gi ₆	gišer գիշեր	1.evening 2. night
60	(to be) dark	mez-gis / mi-gis (=gis-gis)	meg-i / mig-i մեգ	fog
60	(to be) dark	muš ₉	muž մուժ	fog

40 Խմաստի տարբերության համար հմտ. հենց դիմացը գրուած անգլերէնը՝ gorge «1. կիրն 2. կոկորդ, որկոր(=ստուգն), 3. կերածը»:

41 Բնիկ հայերէն բառ՝ կել եւ կոլ. մոյն արմատի ձայնդարձներն են. տարբեր բարբառներում նշանակում են «կոկորդ» կամ «վիզ». արմատի միւս ձայնդարձն է կուլ «կլանել, կուլ տալ»: Հմտ. ցեղակից ռուս. glot-at-«կուլ տալ» եւ glot-ka-«կոկորդ»: «կլանել» իմաստը ներկայացուած է ցլ նշանով er₂ ցլ արտայայտութեան մէջ. «er₂=արցումները ցլ-կուլ տալ»: Զարմանալիօրէն շատ տարածուած արտայայտութիւն է ման ալսօր (գոմէ հայերէնում): Մօտաւորապէս թարգմանել են «լացը զսպել»:

60	(to be) dark	muš ₉ -muš ₉	mšuš(<muš-muš) մշուշ	fog
60	dark	mut ₂	mut' մութ	id
60	west	mar-(tu)	mar / mayr մար, մառ, մայր	sunset
60	east	sag-(tu)	šag / šeg ծագ / ծեգ	sunrise
60	dawn	a ₂ -gu-šeg ₂ -ga	aygu-šeg	id
60	ekēlu "to be(come) dark";	ḥab	ḥaw-ar խաւ-ար	id
61	nose	kiri (=ki-diš ?)	k'it-i? ⁴² քիթ	id
61	chin	dun ₃	dun-č'	id
62	no(t)	nu	N' ն	id
62	no(t)	nu	o-(č') n-(š)	id
63	one	deš	tas-n տաս-ն	ten (10)
63		me / mi ₃ (=deš ₄ / diš ₄)	me / mi	one
63	one	ge ₁₅	me / mi մե, մի	id
63	man, someone	lu ₂	lok լոկ	one
64	(to be) single, unique, sole	az ₃	anj (<*az) ան-անձ-ին	id
64	person	addax (=LU ₂)	(an)-hat (ան)-հատ	id

42 Եթէ տրամակրիպցիան ճիշտ է կարդացուած, ապա այստեղ ունենք անհամապատասխանութիւն, քայց, կարծում եմ, որ ki-ri գրուածը պէտք է կարդալ ki-diš, որ տառացի պիտի տար հայ. kit-i: «Քիթ»-ը գրուում է մաեւ KAXIM կոմքինացիայով, որի ընթերցումը մեզ յայտնի չէ: Kiri ընթերցումը տալիս է «ատամ, ծնօտ» իմաստները, իսկ կենդանիների պարագայում քիթն ու դունչը ներկայանում են միասին:

65	rain	im ʃurs-ʃurs	t'or թոր	id
65	rain	ʃurs-AN	t'or (AN=sky) թոր	id
65	rain, to rain to (fall as) dew	šeg ₃	šagh / šogh շաղ, շաղել շող	1.dew-ցող 2.to rain 3.damb 4.drip
65	rain	em-durs-an ⁴³ =*an-durs-em	anjrew անձուրել>անձրել	id
65	to drip-կաթել to rain-անձրելել	sur (=zu-ur)	šor ծոր-ել	to drip
66	(to be) red, brown	šus ⁴⁴ / šu ₄ և su ₄	sos uou	red
66	Akk. <i>šarāpu</i> "to burn, fire; dye (red)".	sig ₃	šek / šik շէկ / շիկ	dye (red)
66	1.reddening, sunburn (?) 2.(to be) bright 3. brilliance, ray Akk. <i>namāru</i> "to be(come) bright, shine"; <i>širiptu</i> "reddening, discoloration?".	še-er	1.šar-շառ 2.šar-ayl-շառ-այլ 3.šar-ap'-շառ-ափ 4.šar-awil-շառ-աւիղ	1.մութ կարմիր, արմագոյմ շէկ 2.ճառագայթ, շող, լոյսի շառաւիղ 3. լոյս, փայլ, ճառագայթ 4. լոյս, կայծ, ճառագայթ

43 šeg₃-ը հոմանիշ ընթերցումն է, բուն գրուած է dur₅-ջուր-ն և AN-եր-կիմֆ, աւելի ուշ գրուում է em / im, որ օդերեւոյթի, մթնոլորտի և ամպ-րոպային աստծոյ գաղափարագիր-դետերմինատիւն է: Այս և կրօնական այլ պատկերացումների հետ կապուած՝ բառերը յաճախ «գաղտնագրուում են»: Իրականում մեծ գաղտնիք չկայ. պարզապէս բառը պէտք է կարդալ ոչ թէ ձախից աջ, այլ հակառակ. ինչպէս Լուսնի աստծոյ անունը գրուում է EN.ZU, բայց կարդում են ZU.EN / Suen կամ գրուում է ZU.AB, կարդում են ABZU: Անձրել բառը յայտնուել է «գաղտնագրուածների» մէջ. այսինքն՝ սեպերը պէտք է կարդալ աջից ձախ. եթէ գրուած է em-dur₅-an, պէտք է կարդալ an-dur₂-em:

44 Հմմտ. nu-ur₂-ma su₄-«նուռն կարմիր»: Նուրը չի կարող լինել «brown»:

66	pomegranate	ᵐᵃlɛs-gun₃	lɛl.gun լալ-գոյն	«բաց կարմիր, պայծառ գոյն»
67	street, lane	ub-li-a	uʎi ուլի	way
67	path	ul₄	uʎi ուլի	way
67	path	giri₃	greh գոնեհ	street
68	root	ᵐᵃ arina	arm արմ ⁴⁵	id
68	root, base	ur₂, ar₃	arm արմ	root
69	to grovel, roll around	kil / gil₂	kil / gil կիլ / գիլ գիլ-ել=գիլ-որ-ել կիլ-որ ⁴⁶	id
69	ring	ul₃	ot օղ	id
69	to spin, to twist	šur	šur / šur-(dj) շուռ, շուր-շ	id.
69	lip	tun₃	šur-t'un-(k)	lip(s), rim
69	1.circle, ring 2.(circular) rim	ᵐᵃ bulug₃ / bur₁₃	bol-(or-ak) բոլ-որ-ակ	id
69	ring	hir₂	hir հիռ	id

45 Բառավերջի m եւ n ունակամները յաճախ են փոփոխուում. հմմտ. մոյն սեպի erin եւ erim ընթերցումները. կամ a-uru-na=որում (մուլախոտ), որ-տեղ կրկին տեսնում ենք բառավերջի մ-ն տարբերությամբ:

46 Գ. Ջահուկեանը Սվոդեշի ցուցակի հայերեն զուգահեռներում բերում է բուրբակ բառը, բայց «բուրբակ» նշանակությամբ «*ժողովրդական* եւ ար-դի գրական լեզուով՝ կլոր, կուր-«բուրբակ, գնդաձև» է. (ԱՃԱՌԵԱՆ, Հ., ՀԱԲ, Ա. հտ., 555): Այսպես, շումերական ժամանակների բուրբակ-ը բնիկ հայերեն գիլ/կիլ, գիլ-որ/կիլ-որ բառն է: Ի դեպ, «գնդաձև»ի մասին. շումերերենում մոյն kil նշանն ունի մահւ. «ball-գունդ, գնդակ» եւ «ring-օղակ» իմաստները:

69	ring	har	har խար	twist
69	to be entwined	gel	gel	id.
70	sand, dust	sahar	—	—
70	sand, dust	iš (=sahar)	hič իիճ	ֆարի մանրուֆ
70	sand, dust	mili (=sahar)	mlel մղեղ	dust
70	sand, dust	kuš ₇ (=sahar)	kuč / kič կուճ / կիճ	մանր ֆար
71	1.to open the mouth 2.to talk	(KA) ba	(mouth) ba-n-(am) (քերան) քա-ն-ալ	id
71	to talk	bad	pat-um-(em) պատում-իւմ	to talk, to tell
71	to talk	bar	bar / barbar-(em) բառ, բարբառ-իւմ	word, to talk, to speak,
71	Akk. <i>atw</i> "speech, word"; <i>dabābu</i> "to speak, talk"; <i>qab</i> "to say, speak, command".	be ₂	ba բա (բա-ւ, բա-ւ, բա)	to speak, talk, to say, speak, command
71	Akk. <i>atw</i> "speech, word"; <i>dabābu</i> "to speak, talk"; <i>qab</i> "to say, speak, command".	be ₇ / bar ₇	bar/ barbar բառ, բարբառ-իւմ	id
71	to say, to speak	gu ₃ -(ga)	gog գոգ	id
71	incantation, spell	tu ₆ / tu ₆ -tu ₆	t'ow / t'u / totow-(em) թով-իւմ, թոթով- իւմ թու-յ-նութիւն	id to spell
72	to look	ši	sl-(am)	id
72	to watch	ši-la ₂	sla-(m) սլ-աւմ	id
72	to be awake	ši-ka ₅	sk-(em) սկ-իւմ	id
72	to look at	igi gar	akn kar-(em) akn-kar ակն կառ-իւմ	id

73	1.flax 2.linen	gada / kut ₂	ktaw / kut ⁵⁰ կտաւ, կուտ	id
74	1.chair, seat 2. seat, dwelling	ašte ₂ , aš-te iš-je ₃	(ni-) st (նի-) ստ, (ն)-ստ-արան	to sit
74	chair, seat	iz ₂ -iš-je ₃	zist զիստ	id
75	Skin	kuš	1.kaš-i, 2.koš-(ik) կաշի, կօշիկ	1.skin 2. shoes
75	(animal's) pelt	sik ₂	sek սեկ	id
75	1.fleece 2.goat 3.sheep	mudru ₄ (=dar ₄)	mort-o ⁵¹ մորթ-ո	(animal's) pelt, skin
75	∞	mudru ₄ (=sek ₂ -aš)	mort-o մորթ-ո	sek ₂ =սեկ- «կաշի» aš=աստ / ասր-«բուրդ». կաշի+բուրդ= մորթ, մորթի
75	membrane Akk. <i>šišītu</i> "skin, layer, film".	teg ₃	t'agh (-and) թաղ-ամդ թաղ-ամթ	id
76	1.to lie down (of animals) 2.to rest, sleep (of animals)	bah-na ₂	bah / bay բահ / բայ	1.գազամների որջը 2.կենդանիների ճմեռային փունը 3.կենդանիների բարեկն ու ֆնելը

50 Այս բառը տարածուած է ամբողջ աշխարհում: Սեմական լեզուներում բառը տարածուել է աֆադերեմից, իսկ աֆադերեմ առել են շումերներից: Հիւրշմանը հայերեմից փոխառութիւն է համարում Առնիսկ ասորերէն gettu-«քամբակ» բառը: Բոյսի հայրենիքը համարում է Կովկասն ու Պատմական Հայաստանը: Կտաւ բառի կազմութիւնը գուտ հայկական է. ծագում է կուտ բառի գործիական հոլովից. կուտ-կտաւ:

51 Հայերեմում տեղի է ունեցել ռ-թ շրջումը. մորթո>մորթո:

76	Akk. <i>šalālu</i> "to lie (down), sleep".	ku	k'un քուն	id.
76	to approach	ku-nu	k'un- քուն-ել, քն-ել	to sleep, to have sex
76	side of the forehead, temples	ki-nam-tes-ra	knatei ⁵² քնատեղ	temple(s)
77	1.son 2.small	tur	t'or-n քոռ-ն	1.grandson 2.little son
78	to smoke	mu ₂	muḥ մուխ	(to) smoke
78	smoke	ṣuḥ ⁵³	ṣuḥ ծուխ	id.
78	(to be) dirty	mudru ₆	murč / mur-o մուրբ	1.smoke 2.black 3.id
79	to Akk. <i>kannu</i> "(vessel-) stand".	gan (kan) ga-an	ka կայ	to stand
79	1.to be 2.to dwell	gal ₂ / ga ₇	kal / ka կալ, կայ	1.id 2.id 3.to stand
79	to stand	gub-(ba)	—	—
79	to stand	ar ₆ (=gub)	yar-(n-em) յար-ն-եմ	to stand
80	to shine	mul / mulu	mul-o մուլ-ո	id
80	planet	mul-lu-uri ₃ (=mul.udu.idim)	molor / molar մոլոր, մոլար	id

52 «Քունմ» նշանակող բառերը ծագում են «քուն» բառից: Գրուած է քնատեղ: Նոյնը կոչւում է նաեւ քնկտեղ:

53 Զարմանալի է, որ PSDն չի բերում NE սեպի այս ընթերցումը, որ կայ Լարայի մօտ. տե՛ս 111 (սեպ թիւ 172):

80	Venus (planet) star	mul Aš-til ₂ (=mul DILI.BAD)	molar As-tel մուլը- Աստեղ ⁵⁴	1.star 2.Venus (planet) 3.Armenian goddess (=Venus)
81	stone, rock	za, za ₂	žayr ժայռ	rock tooth
81	stone, rock	ia ₃ -para	aparaž ապառաժ	rock
81	stone, rock	ia ₃ -par	(ar)-apar (առ.)-ապար	id
81	type of stone	za ₂ bal / pal	žayr pal ժայռ պաղ	stone
81	type of stone	za ₂ bal	ž a-yr pal պալ ⁵⁵	rock
81	stone	na ₄ , na, za ₂ -na	(z)-nar, znar զնար ⁵⁶	Id

54 Շումերական Inanna-I tar դիցուհու անուններից մեկն է սա, որ քնիկ հայերեն է եւ բուն նշանակում է «star, աստղ»: Աֆադները նոյն սեպանշանները կարդում են այլ հնչյունական արժեքով. Dili-bad (Aš=dili, իսկ il₂=bad): Ընթերցման այս տարբերակը նոյնպես միշտ է, բայց մաթեմատիկական չէ եւ աֆադներն է: Հայերեն-շումերերենը յստակ ցոյց է տալիս ե՛ւ «star» իմաստը, ե՛ւ դիցուհու, ե՛ւ մուրաակի անունները: Աւելիմ՝ հայերեն-շումերերենը ցոյց են տալիս մաեւ «մուրակ-planet» հնդեւրոպական եզրը, որ նոյնպէս մեծ կարեւոր ենք համարում «հիմնական բառապաշարի» տեսանկիւնից:

55 Պալ-«տեղից չշարժուող խոշոր ապառաժ քար, աւելի մեծ, քան թէ զմարը, որ շարժելի է» (ԱՃԱՌԵԱՆ Հ., ՀԱՐ, Դ. հտ., 4):

81	bead	ia ₃ -tu ₂ (=na ₄), ad / at	at / yat / hat-o հատ-ո	id
81	stone	ia ₃ -tu ₂ (=na ₄),	at / yat / hat-o հատ-ո	1.stone (of fruits) 2.seed
81	tooth	ka-ru ₂	k'ar քար	stone
82	sun	uru / re ₂ / ru ₃	arew արև	id
82	Akk. <i>namru</i> "bright, shining".	a ₃ -rig (=UTU=pirig ₂ =pi-rig)	areg արեգ	sun
82	to shine, to flash, to become bright	UTU / ul ₆	ulp ուլի	light, sun
83	to submerge oneself in water	lug ₂	log լոգ-ան-ամ	1.to take a bath, 2.to bathe, 3.to wash 4.to swim
83	to wash	luh	lot- (am) լոտ-ամ	1.to bathe, 2.to swim
83	to wash	luh	lu- (am) լու-ամ	id
84	tail	kun	—	—
85	(he, she,) it	na	na նա	id.
85	they	e-ne-ne a-ne-ne	en / an ան-նն էն-նն	id
85	he, she, it	e-ne a-ne	n ն	Id (3-th)
85	he; that, this same; maid, one; corresponding (to one another); like (one another)	ur ur ₆	(w)or որ	id.

56 Բառասկզբի գ-ն հայերենի եւ շումերերենի բերականական մասնիկ է, որ կարող է լինել կամ՝ ոչ:

85	that	dis / de _s	d դ	that (2-nd)
86	that	še	s u	this ⁵⁷ (1-st)
87	you (sg.)	zu (=dju)	du (<*dju)	id
87	your	zu = ki ₆	fł, fn	id
87	you (sg.)	za-e i ₁ ze ₂	je ձէ	you (pl.)
87	you (pl.)	ze ₂ -en-ze ₂ -en	jezn / jezan ձեզն / ձեզան	id
87	you (pl.)	ge _x -en-ze-en (me-en-ze-en)	k'ezn / kezan քեզն / քեզան	you (sg.)
88	tongue	eme	---	---
89	stone, rock	ia ₃ -tam ₂ ⁵⁸ , ia ₃ -tam ₂ -na	atamn ատամն	tooth ⁵⁹
89	stone, rock	za ₂ , za ₂ -ne ₆	žani ժանի	tooth

57 PSDի բառարանը տալիս է that-«այն»: Բայց հայերենը ցոյց են տալիս, որ e նշանակում է «սա, այս» և ոչ «այն»: Սա հայերենի 1-ին դեմքի *ս* դերանունն է, որ դրուում է բառի վերջում, ինչպես, օրինակ՝ աշխարհս-«այս աշխարհը»: Օրինակ՝ ti₈-«time»- e=տի-ս նշանակում է «now-այս ժամանակը, այս ժամը, այժմ»: Հենց հայերեն *այժմ* բառը ծագում է *այս-ժամ* ձևից: Եթե միշտ լինելու *ե*-ի «that» իմաստը, ապա ti₈-še պիտի նշանակել «that time», և ոչ՝ «now» (this time): Հայերենը և շումերերենը ցուցական դերանունների երեք դեմք ունեն, ի տարբերութիւն, օրինակ, անգլերենի ու ռուսերենի (որ երկու դեմք ունեն): Այդ պատճառով էլ գրում են կամ that, կամ՝ this: Եւրոպացի գիտնականների մոտիվ էլ չի անցնում, որ շումերերենում ցուցական դերանունները կարող են երեք դեմք ունենալ, որովհետեւ իրենք մտածում են մի լեզուով, որտեղ նման բան չկայ:

58 Na₄=za₂ գաղափարագիրն ունի atum_x ընթերցում, բայց երկու սեպերը յստակ ցոյց են տալիս, որ պետք է կարդալ ո՛չ թէ atum, այլ ia₃-tam₂:

59 «Ատամ» > «ժայռ, լեռ». իմաստային այս անցումը կայ ե՛ւ հայերենում, ե՛ւ բազմաթիւ լեզուներում հմտ. օրինակ՝ սանսկրիտ danta-«ատամ 2. լեռ», ասորերեն մոյն բառը նշանակում է «ատամ 2. ժայռ 3. լեռ» (Ա.ՃԱՌԵԱՆ չ., ՀԱՔ, Բ. հտ., 225):

89	stone, rock	za2-	žayr ժայր-ն	1 stone, rock 2. tooth
89	1.tooth 2. flint	zu2	žor ժօռ ⁶⁰	1.tooth 2.stone, rock
89	tooth	zu2-ru2 (=gug6)	žor ժօռ	1.tooth 2.stone, rock
89	tooth	zu2 / ka / kiri3	kayri / ker կայրի / կերի	1.tooth 2.jaw
89	tooth	(gug=) za-gul	za=žayr gul=kl-ap կլափ	1.žayr=tooth 2.kl-ap=lower jaw
89	tooth	gug, gug6	k'un'k' ֆռնֆ	temple(s), edges of jaw
90	garden	sar	šar ծառ	tree
90	garden	mu2	mov / mow մով	vine
90	fruit orchard	ʃul2	tol-i տոլի	vine
91	ֆրանս. second	gir5	kr կր (կր-կիմ) երկ	(2) two
92	to go	gin	gin-(am) գն-(աւ')	id
92	to go	er10	er-er-(am) եր-եր-(աւ')	to move
92	to go	er10	ert'-(am) երթ-(աւ')	id
92	imperfect plural stem of gen [to go]	su8 / sub2	č'u չու	to go
92	plural stem of gub [to stand]	(su8 / sub2=) sug2	č'og չոգ	perfect of <i>ert</i> [to go]
92	to go down, to go	ed3	edj էջ	to go down
93	(to be) bright heat	dag	tak' տափ	hot, heat
93	to heat up	sul	c'ol ցոլ	1.(fire) heat

60 ժայր>ժօռ ձայնափոխութիւնը նոյնն է, ինչ՝ հայր>հօր:

	Akk. <i>šahānu</i> "to be(come) hot".			2.(fire) light 3.to shine
93	to heat up Akk. <i>šahānu</i> "to be(come) hot".	šul	šot շոտ	1.hot, heat 2.to heat up 3.(to be) bright 4.to shine
93	to coock to be hot	šeg ₆	šog շոգ	hot, heat, to heat up
94	water	dur ₅ / duru ₅	djur-o ջուր-ո	id
94	to drip	tar ₂ / tir ₃	t'or / t'ar / t'r թոր	1.to flow (water) 2.tear
94	(to be) wet, irrigated, damp, fresh	ṭur ₅	t'ur / t'or / t'ar / t'r թոր, թոր, թր (թոր-ւ)	id
95	we	me me-en me-en-ne-en	me, men մե-բ, մեմ-բ	id.
95	we	me-en-de ₃ -en	mendj մենջ	id
96	thing, something	nig ₂ և ig ₃	ik' իկ	id
96	thing, something	im ₃	im-n իմն	id
96	up till now	en ₃ -še	(mi-)-inč' իմչ	thing, something, until, up till
96	matter	i ₅	i ի	id
97	white	par (babar)	p'ar փար	id
98	people	u ₁₂ / ug ₃ / un / um _x	o / ok' / omn ո, ո-բ, ո-մ	man, someone, who
98	who(m), which	lu ₂	o ո	who
99	female slave Akk. <i>amtu</i> "maid, female slave".	^{SAL} gin ₃ , gin ₅ , gi ₄ -in	kin կին	woman
99	woman	min ₂ (mi-in=gi ₆ -in)	kin կին	id

99	woman	mu ₁₀	mu մու	a (woman), one, someone (of woman), she, one (feminine gender),
99	Akk. <i>ardatu</i> "young woman"; <i>batultu</i> "adolescent, nubile girl".	ge ₅ -ele ₂ (=KI.SIKIL)	gelew գեղեւ	id
99	princess	egi	eg-i էգ-ի	woman, female
100	a fruit	de-lu ₄ ⁶¹	del / del-j դեղ-ձ դեղ-իմ	1.yellow 2.yellow fruit
100	փրանս. plante medicinale	bu ₁₁ del	bays del դեղ	id

61 Գրուած է իշխոր KUR-de-lum. հմմտ. իշխոր KUR-ra=armanu-«ծիրան»,
ամենայն հաւանականութեամբ այս չնշտուած միբգը դեղձն է: Գրուած է
միշտ, ինչպէս ծիրանը, բայց աւելացուած է de-lum: Գոյնի համար հմմտ.
իշխոր sig7-sig7:

Եզրակացութիւն

Ցուցակում ներկայացուած է 307 հայերէն բառարմատ (նաեւ նոյն արմատի ձայնդարձները): Նոյն արմատից երբեմն ծագում են իմաստով շատ տարբեր բառեր, օրինակ՝ քեր արմատից նախնական «թել» նշանակութիւնը տուել է ե՛լ քիռ-քոմել, ե՛լ քեր(թ)-տերել իմաստները: Այս դէպքերում թէեւ արմատը նոյնն է, բայց մենք հաշուել ենք որպէս առանձին բառ, որովհետեւ իմաստային նոյն անցումը տեսնում ենք ե՛լ հայերէնում, ե՛լ չումերերէնում, ինչը նոյնպէս կարեւոր է:

Ընդամէնը՝ 307 բառարմատ:

Բնիկ հայերէն բառեր՝ 133:

Փոխառութիւն համարուող բառերն 9-ն են.

1. սեաւ
2. լալ (գոյն)
3. փառ (սպիտակ)
4. զօր
5. ուշ
6. տապ
7. ազատ
8. վիշապ
9. թամբ

Բոլոր ինը բառերն էլ հայերէնում համարւում են տարբեր ժամանակներում իրանական լեզուներից կատարուած փոխառութիւններ:

Չստուգաբանուած բառեր՝ 165:

Բնիկ հայերէն բառերը 43 տոկոսից աւելի են: 9 փոխառեալ համարուող բառերի ստուգաբանութիւնը, ըստ մեզ, վերանայման կարիք ունի: Ամենահետաքրքիրը չստուգաբանուած 165 բառերի առկայութիւնն է (53,7 տոկոսից աւելի): Սրանց ծագումը հայերէնում անյայտ է երկու պատճառով.

ա) հայերէնի կրողների հարեւանների մօտ չեն յայտնաբերուել նման բառեր, որպէսզի դրանք փոխառութիւն համարուեն,

բ) նման բառեր չեն յայտնաբերուել հնդեւրոպական ցեղակից լեզուներում, որպէսզի հնարաւոր լինի վերականգնել հաւանական հնդեւրոպական արմատը:

Հէնց այն փաստը, որ հիմնական բառաֆոնդի 165 բառ հայերէնում եւ շումերերէնում ընդհանուր են, բայց չեն յայտնաբերուել այլ լեզուներում, արդէն խօսու են ցուցանիշ է:

Սփողեչի ցուցակի բառերից հայերէնն ու շումերերէնը չունեն (կամ դեռ չեն յայտնաբերուել) ընդհանուր հետեւեալ բառերը.

1. բերան-KA
2. պոչ-KUN
3. ցոր-GIBIL₄ / NE
4. աւազ-SAHAR
5. լեզու-EME

Նաեւ «feather-փետուր» բառը, որի շումերերէնը չկայ PSD-ում: Մենք այն չգտանք նաեւ այլ աղբիւրներում:

Փոխարէնը կան բազմաթիւ բառեր, որոնք ներկայանում են միանգամից 4-5 հոմանիշներով. օրինակ՝ ալր-ել, վառ-ել, կիզ-ել, դեհ, խար-ոյկ, խորով-ել, խար-շ-ել, կամ «պարանոցը» ներկայանում է ուլմ, վիզ-ի, կել, կուլ, կու, կոկոր-դ եւ այլն:

Եթէ 307ից 7ը կասկածելի համարենք, միեւնոյն է, հիմնական բառապաշարի 100 բառանոց ցուցակում 300 ընդհանուր բառերի առկայութիւնը մենք համարում ենք լուրջ կռուան այն ենթադրութեան օգտին, որ մենք ի դէմս հայերէնի եւ շումերերէնի գործ ունենք մէկ եւ միեւնոյն լեզուի հետ. մանաւանդ՝ եթէ նկատի առնենք շումերերէնի եւ հայերէնի վկայման ժամանակային մեծ տարբերութիւնը, որ կազմում է մօտ 4-5 հազար տարի: Շեշտենք, որ այստեղ խօսքը հայերէն-շումերերէն բառա-յին ընդհանրութիւնների մասին չէ, որոնք 1000ից աւելի են: Այստեղ խօսքը միմիայն հիմնական բառաֆոնդ համարուող բառերի մասին է: Հիմնական բառաֆոնդը համարւում է լեզուի առկայութեան շեղումը, որ ամենաքիչն է փոփոխութիւնների ենթակայ: Այս յօդուածում մենք վկան ենք հէնց այդ սակավաթիւ փոփոխութիւնների:

ԱՐՄԷՆ ԴԱԻԹԵԱՆ

Summary

ARMENIAN AND SUMERIAN LANGUAGES' BASIC VOCABULARY (by Swadesh list)

ARMEN DAVTIAN

More than 1000 common roots have been found in the Armenian and Sumerian languages, which is a quantitative and not a qualitative indicator. To understand the quality and character of the commonalities it was necessary to confer the basic vocabulary of the Armenian and Sumerian languages. The Swadesh list was adopted as a criterion for the basic vocabulary. A parallel research on the basis of this list shows the following: out of 100 words there are 93 or 94 common words in the Armenian and Sumerian languages. That is a quite serious indicator should we take into account the huge chronological distance (approximately 4-5 thousand years) between the two languages, especially since many words could be found in those two languages with similar (5-6) synonyms; hence, 309 common words have been found.

The basic vocabulary of any language is the most conservative part of the language affected the least by changes. The minimum of such changes is demonstrated and proven in the article. We find this a sound argument for the hypothesis that we deal with the same language manifested as Sumerian and Armenian.